

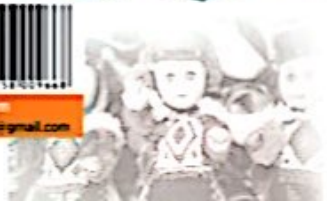
ARDAHAN'IN KURTULUŞUNUN 100

Ardahan; folkloru, tarihsel birikimi ve stratejik önemi ile ülkemizin Kafkaslara açılan kapısı niteliğindedir. Bu kapı, Türk dünyasından Anadolu'ya önemli duraklardan biri olarak kültürel tarihimizde de ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. İskitlerden bu yana Türk kavimlerinin geçiş ve durak noktalarından olan Ardahan, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olmanın yanında, Türk kimliğini her dönem ve her şartta muhafaza etmiş ve bugünlere taşımıştır.

İçinde bulunduğumuz yıllar milletimiz açısından pek çok önemli hadisenin 100. yıllarının anıldığı ve kutlandığı yıllardır. 20. yüzyıl Türk milletinin bir varoluş mücadelesi vererek, esaretin zincirlerini kırdığı ve emperyal güçlere karşı göstermiş olduğu ulusal direniş ile mazlum milletlere örnek olduğu yüzyıldır. Kırk yıldan uzun bir süre Rus esaretinde kalan ve sonrasında işgale uğrayan Ardahan, bölge halkının vermiş olduğu mücadele ve Kazım Karabekir Paşa idaresindeki askerlerin sayesinde 1921 yılında esaretten kurtulmuş ve Anavatan topraklarına tekrar kavuşmuştur.

Elinizdeki bu çalışma, binlerce yıllık bir öykünün metinleşmesidir. Alanında uzman bir çok akademisyenin katkı sağladığı çalışmamız, Ardahan araştırmalarına yeni bir soluk getirme amacı taşımakla birlikte bu toprakların vatanlaşma sürecinde canlarını ortaya koyan aziz şehitlerimize bir saygı duruşu niteliğindedir.

paradigma akademi
Basın Yayın Dağıtım
www.paradigmaakademiyayinlari.com
www.divitkitabevi.com | paradigmaakademitasarim@gmail.com

İstiklâlinin 100. Yılında
ARDAHAN
Editör: Mirza POLAT

İstiklâlinin 100. Yılında
ARDAHAN

Editör
Mirza POLAT

paradigma akademi

İstiklâlinin 100. Yılında
ARDAHAN

Editör
Mirza POLAT

Paradigma Akademi

Scanned with CamScanner

İstiklâlinin 100. Yılında ARDAHAN

Editör
Mirza POLAT

ISBN: 978-625-8009-66-8

Sertifika No: 32427

Çanakkale Kitaplığı
Araştırma İnceleme Bilişim Yayın Matbaa
TİC. LTD. ŞTİ.

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Dizgi
Himmet AKSOY

Kapak Tasarımı
Himmet AKSOY

Matbaa
Vadi Grafik Tasarım ve Reklam LTD. ŞTİ.
Sertifika No: 47479

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarına aittir

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Aralık 2021
Paradigma Akademi

Scanned with CamScanner

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER iii
SUNUŞ vii
ÖNSÖZ ix

Dil - Edebiyat – Folklor

ARDAHAN AĞZINDA KULLANILAN"KORUT ~ KÖRÜT" SÖZCÜĞÜNÜN KÖKENİ ÜZERİNE 3
Mayrambek OROZOBAYEV

MAHALLİ OZANLARIN ŞİİRİNDE 93 HARBİ'NDEN KURTULUŞA ARDAHAN 11
Ali KAFKASYALI

ÂŞIK ŞENLİK VE HİKÂYECİLİĞİ 65
Doğan KAYA

ÇILDIRLI ÂŞIK ŞENLİK'İN GÜRCİSTAN'DA SANAT İZLERİ 81
Şureddin MEMMEDLİ

BİR DÜŞÜNÜR OLARAK POSOFLU ÂŞIK MÜDÂMÎ VE ONUN EĞİTİM ANLAYIŞI 95
İkram ÇINAR

ŞEREF TAŞLIOVA'NIN ŞİİRLERİNDE İRONİK SÖYLEM 119
M. Fatih KANTER

TOPRAĞIN SESE DÖNÜŞÜMÜ: ŞEREF TAŞLIOVA'DA TARİH, KÜLTÜR VE GELECEK NESİL ALGISI 127
Mitat DURMUŞ

DURSUN'UN AKÇAM'IN *ÖLÜ EKMEĞİ*'NE EKOELEŞTİREL YAKLAŞIM 133
Yavuz Sinan ULU

Scanned with CamScanner

DURSUN AKÇAM'IN "*MARAL*" ADLI HİKÂYE KİTABINDA TOPLUMSAL ELEŞTİRİ 155
Taylan ABİÇ

HAYRETTİN ZİYA TALUY'UN KÜÇÜK GEZGİN'İN SERÜVENLERİ SERİSİNE YANSIYAN ARDAHAN: ARDAHAN YOLLARINDA VE AĞRI DOLAYLARINDA 171
Dinçer ATAY

ARDAHAN EFSANELERİNDE SU KÜLTÜNÜN İZLERİ 187
Ramazan ERGÖZ

İBN-İ SİNA'DAN KARS'A KADAR: İPEK YOLU BOYUNCA UZANAN TÜRK TOPRAKLARINDA YABANDA YETİŞEN İLAÇ BİTKİLERİ 203
Ahmet Ali ASLAN

ARDAHAN GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARI 225
Leyla YILMAZ POLAT

Tarih- Sanat Tarihi

ARDAHAN'IN ESKİÇAĞ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ; TUNÇ ÇAĞI MERKEZLERİ 243
Özlem ALKAN

KARS ARDAHAN HATTININ İLERİ KARAKOLU REVAN HANLIĞININ KURULUŞU VE HANLARI 277
Hasan OKTAY - Keisuke WAKİZAKA

CEPHEDEN HABER VAR: THE TİMES GAZETESİNDE 93 HARBİ VE ARDAHAN 303
Fasih DİNÇ

OBZOR KARSSKOY OBLASTİ'YE GÖRE 1894-1912: ÇARLIK RUSYA DÖNEMİ ARDAHAN'DA VETERİNERLİK FAALİYETLERİ 331
Harun ARSLANTÜRK

ÇARLIK RUSYA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI BELGELERİNDE RUSYA'NIN ERMENİ POLİTİKASI VE MARK SYKES'IN ERMENİSTAN PROJESİ 349
Eray BAYRAMOL

Scanned with CamScanner

1914-15 ARDAHAN KIRGINI DESTANI'NA GÖRE ARDAHAN'DA RUS-ERMENİ MEZALİMİ 371
Volkan ÖZKAN

TAHSİN (UZER) BEY'İN ARDAHAN MİLLETVEKİLLİĞİ VE TAHSİN BEY İLE İLGİLİ LİTERATÜRDE YER ALAN BİR YANLIŞLIK..... 395
Ufuk ERDEM

ARDAHAN HALKEVİ (1937-1951)..... 417
Nebahat ARSLAN

CUMHURİYETTEN BUGÜNE ARDAHAN YÖRESİNDE HALICILIK..... 437
Bekir DENİZ

KARS VE ARDAHAN YÖRESİ BAKIR MUTFAK KAPLARI 461
Ebru SUBAŞI

Ekonomi

SOSYO-EKONOMİK GÖSTERGELERLE ARDAHAN EKONOMİSİ 491
Özlem EŞTÜRK

ARDAHAN'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK KALKINMA ALANI OLARAK TURİZM 525
Tülin GÜMÜŞ

ARDAHAN İLİNİN SAHİP OLDUĞU COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN POTANSİYEL EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 545
Mustafa Caner TİMUR - Şevket Kaan GÜNDOĞDU

Müzik

ARDAHAN YÖRESİ MÜZİK KÜLTÜRÜ VE TRT REPERTUVARINA KAYITLI ARDAHAN TÜRKÜLERİNİN MÜZİKAL AÇIDAN İNCELENMESİ 563
Yusuf ALTUN

Scanned with CamScanner

Söyleşiler-Anılar

AHMET BİCAN ERCİLASUN İLE ARDAHAN ÜZERİNE... 585
Emine GÜVEN

DEDEMİN İSTİKLAL SAVAŞI HATIRASI..... 591
Öztürk EMİROĞLU

SERHAT YURDUM 593
Alper KARADAĞ

Scanned with CamScanner

KARS ARDAHAN HATTININ İLERİ KARAKOLU REVAN HANLIĞININ KURULUŞU VE HANLARI

Hasan OKTAY*

Keisuke WAKİZAKA**

Giriş

Rusya-İran-Osmanlı mücadelesinin Güney Kafkasya'daki kesişme noktası bu günkü Ermenistan'da kurulan Revan Hanlığı arazisinde olmuştur. Timur devrinde kurulan Revan şehri, Tiflis-Tebriz ticaret yolunun üzerinde çok önemli bir geçiş noktasıdır. Osmanlı-İran çekişmesinde zaman zaman el değiştirmesine rağmen İran Türklerinin kontrolünde daha çok kalmıştır. Osmanlı devleti Tiflis-Revan-Van- Tebriz-Bağdat hattını doğu sınırlarının korunması için planladığı bir hat olarak sürekli kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Rusya'nın Kafkasları aşarak güneye inmeden önce Osmanlı İran çekişmesi Revan merkezli olmuştur. Ruslar bölgeye inerken yeni bir mücadele alanı ortaya çıkmış ve bu alan Revan olmuştur.

Azerbaycan'ın Hanlıklar dönemi Azerbaycan tarihi açısından en karanlık dönemi oluştururken, aynı zamanda bir milli yapılanma döneminin başlandığının da habercisidir. Bölgedeki Osmanlı İran çekişmesi ortadan kalkmış, yerini birbiriyle çekişen Hanlıklara bırakmıştı. Bu Hanlıkların ahalisini genelde Timurlular, Akkoyunlular ve Safeviler tarafından Anadolu'dan bölgeye göçürülen aşiretler meydana getirmişti.[1] Safeviler bu

* Prof. Dr., Kafkas Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı.

** Dr, İstanbul Gelişim Üniversitesi Öğretim Üyesi, kafkassam araştırmacısı, ORCİD: 0000-0002-0438-5687

[1] Faruk Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara 1999.

Scanned with CamScanner

aşiretleri kendi topraklarına yerleştirdikten sonra ıkta[2] sistemini uygulayarak rahatlıkla buraların idaresini onlara teslim edip güvenlerini kazandıktan sonra Osmanlı devletine karşı bir güç olarak kullanmışlardır. Böylece aşiretler kendi varlıklarını sürdürme imkânı bulurken Safevi Devleti de her an hazır kuvvetlere sahip oluyordu.

Safevilerin[3] Azerbaycan'da gerçekleştirdikleri sistem aynı zamanda aşiretlerin kendi iç işlerinde adeta bağımsız gibi davranmalarına sebebiyet vermiştir. Zira Safevilerin dağılmasından hemen sonra ıkta-tiyul toprakları beyleri Azerbaycan hanlıklarının kurulmasında birinci derecede etkili olmuşlar, hatta birçok hanlığın başına geçmişlerdir. Bu hanlık ve sultanlıkların birçoğu Nadir Şah'ın katlinden sonra meydana gelen buhranda Osmanlı Devletine iltica etmek istemişler, bunun gerçekleşememesi üzerine Osmanlı Devletine tâbiiyet bildirmişlerdir.[4]

Anadolu'dan Azerbaycan topraklarına geçen bu aşiretler Selçuklu sonrası Anadolu'da meydana gelen siyasi ve sosyal buhranı yaşamışlardı. Onun için tatminsiz kitleler olarak suiistimal edilip, yerleştikleri toprakları bırakmaları telkinine kapılarak yeni umutlarla yeni topraklara göçmüşlerdi. Geldikleri topraklardaki sosyal ve siyasi krizi adeta dondurarak canla başla Şahları için çalışmayı kendilerine şiar edindiler. Fakat onları daima sevk ve idare ederek yönlendiren mekanizma dağılınca ortaya çıkan durum karşısında güçlü bir birlik oluşturulamayarak aynı Anadolu'daki gibi küçük beyliklere bölündüler.[5] Aynı zamanda her soyun siyasi kut[6] gereği hâkim olma arzusu yine Azerbaycan topraklarında topyekûn bir devlet oluşumunu engellemiştir. Bunun yanında yıllardır hep bir Şah'a hizmet etmeyi kendilerine şiar edinen aşiretler kendi başlarına kaldıkları bir dönemde ruhi inkıraz yaşamamak, varlıklarını devam ettirebilmek için iç dünyalarına çekilerek hayatlarını sürdürme yolunu seçtiler.

---

[2] Ikta sistemi için bakınız, :MUSTAFA DEMİRCİ; İKTÂ إقطاع Kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesi. https://islamansiklopedisi. org.tr/ikta#1

[3] Oktay Efendiyev, **Azerbaycan Safevi Devleti**, İstanbul 2018.

[4] Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Hattı Hümayun, **BOAHH**. nr. 156;153; 224; 225/b.

[5] Anadolu Beylikleri için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, Ankara, 1994.

[6] B. Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara1979, s. 211; İ.Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1984, s. 236-245.

Scanned with CamScanner

Anadolu-Azerbaycan etkileşimi coğrafi konum itibariyle daima varoluş, esasen Anadolu, Azerbaycan üzerinden iskâna açılmıştır. Bu etkileşim ve rekabet bölgede güçlü bir devletin hâkim olmasını engelleyerek büyük bir boşluğun doğmasına sebep olmuştur. Esasında Anadolu ile Azerbaycan coğrafi konum itibariyle bir bütün arz ettiğinden stratejik bakımdan bu topraklarda bir devletin hâkim olması daha uygundur. Aksi takdirde kurulacak devletlerin ve ya hanlıkların tabii savunma sınırlarını tesis etmeleri hayli zor olacaktır.

Nadir Şah'ın[7] bir suikast sonucu öldürülmesini müteakip 1747 den sonra Azerbaycan topraklarında meydana gelen hâkimiyet boşluğu yeni siyasi kuruluşlara zemin hazırladı. Azerbaycan topraklarında bulunan İran/Kaçar/Türk kuvvetleri başkentteki iktidar mücadeleleri yüzünden buralardan çekilirlerken[8] daha önce istiklallerini kazanmış olan Kuba ve Talış Hanlıkları, yeni kurulacak Azerbaycan Hanlıklarına model teşkil etti.[9]

Azerbaycan topraklarında bu arada Revan bölgesinde hemen hemen her önemli merkezde bir hanlık ortaya çıkmıştır. Bunlar: Karabağ, Şeki, Şirvan, Gence, Bakü, Nahcıvan, Derbend, Tebriz, Urmiye, Erdebil, Maku, Maraga, Hoy ve Karadağ Hanlığı ile Revan Hanlığıdır. Bu hanlıkların yanında hanlıkların bünyesinde olmak üzere küçük sultanlıklardan teşekkül etmişlerdir ki bunlar da Azerbaycan Hanlıklarından sayılırlar.[10]

Revan Hanlığının Kuruluşu

Nadir Şah'ın katlinden sonra İran'ın içişleri tekrar karışmış ise de bu sefer Osmanlı devleti herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bundan

---

[7]Azmi Özcan, NÂDİR ŞAH نادر شاه (ö. 1160/1747) İran'da Avşarlılar hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı (1736-1747). https://islamansiklopedisi.org.tr/nadir-sah--iran

[8] Abbasgulu Ağa Bakihanov, Gülistan-i İrem , s. 159.

[9]Abdullayev, **Azerbaidzhan v XVIII veke i Vzaimootnosheniiakh Rossici,** Bakü 1965, s. 86,

[10]Azerbaycan Hanlıkları için bak, Z. Bünyadov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü 1994, s.522-568; **Reşitbey** İsmailov, **Azerbaycanm Tarihi**, Bakü 1993, s.77- 89; **Azerbaycan Tarihi, En eski devirlerden XX. asrın evveline dek**, Bakü 1993. s. 195; **A.** Caferoğlu, **Azerbaycan**, İstanbul 1940, s. 18-22; Ayn .Müel, "Azerbaycan Türkleri", **Türk Kültürü,** Ankara 1966, yıl V, sayı 54; Abdullayev, **age**, s. 85-119;R. Şabanoğlu, **Azerbaycan Hanlıkları**, Bakü 1926, s. 35-75;H. delili, **XVIII. asrın ikinci yarısında cenubi Azerbaycan Hanlıkları**, Bakü 1979, s. 45-112; Butkov, **Materyalı Alya Novoy İstoryKafkaza**, Petersburg1869;Bournoutson, **Eastern Armenia in the Last Desades of Persia Rule 1807-1828a Politıcıaland socıaeconomic Study of the Khanete** Malibu 1982;**Osmanlı Devletiyle Azerbaycan Türk Hanlıklarını Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri**, I-II, Ankara 1992.

Scanned with CamScanner

istifade ile Saadlu, Kaçar, Rumlu aşiretlerinin önderliğinde istiklalini ilan eden diğer Azerbaycan hanlıklarıyla birlikte Revan da müstakil bir Türk beyliğinin merkezini teşkil etmiştir. Revan Osmanlı-İran Türkleri çekişmelerinde sık sık el değiştirdiğinden XVIII. yüzyıla kadar istikrarlı bir yönetime kavuşamamıştı.[11] Bu yüzyılda ortaya çıkan Hanlık yönetimi bu istikrarı tesis etme gayreti içerisine girdi.

Nadir Şah öldürülmesiyle başlayan kargaşadan istifade eden Revan bölgesindeki Kaçar oymakları şehrin hâkimiyetini ele geçirerek Hanlığı tesis ettiler. Fakat İran'da hâkimiyeti elinde bulunduran Afşar hanedanına karşı durabilmek, bağımsızlıklarını devam ettirebilmek için başlarına güçlü bir idareci arayışları başladı. Tebriz'deki taht kavgalarında Sam Mirza'ya karşı galip gelen Emiraslan han Tebriz'de iktidarını kuvvetlendirebilmek için bağımsız bir devlet oluşturma niyetinde idi.[12] Bunun için aceleyle bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan bölgesindeki hanlarını kendine bağlayabilmek için faaliyete başlar. Emiraslan han Erdebil ve Karadağ hanlıklarını kendine bağlasa da Şeki hanı Hacı Çelebi ile giriştiği mücadelede yenilgiye uğrar ve Revan'a çekilir. Bu devirde Revan ahalisi bağımsızlıklarını yeni ilan etmişti. Başkent Tebriz'e göre bu hareket bir isyan şeklinde algılandığından Emiraslan han Revan'daki bu isyanı bastırma kararı aldı. O, Afşar beylerinden olan Mir Mehdi hanı askerle Revan'a gönderdi. Lakin Emiraslan hanın siyasetinden memnun olmayan Mir Mehdi han Revanlılarla anlaşarak onlarla birleşir ve isyanın başına geçer. Böylece Revanlılar yeni kurulmuş hanlığı yıkılmaktan korumuş oldular, Mir Mehdi han Afşar (1747-1752) Han olarak kabul edilerek bağımsız Revan Hanlığının ilk Hanı olur.[13]

Muhtelif kaynakların tasvirlerinde Revan Hanlığının Araz çayının esasen sol sahilinde, kısmen ise sağ sahilinde yerleştiğini görmek mümkündür.[14] 61°- 64° doğu uzunluk dairesi ve 41°-39° kuzey en dairesi arasında yerleşen Revan Hanlığı mümbit Ağrı vadisini sınırları içine almakla

[11] R. A. Süheyl Ünver, " Dördüncü Sultan Muradın Revan seferi kronolojisi", **TTK Belleten**.
[12] Алиев Ф.М. Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в Азербайджане в первой половине KBIbIbI века. Баку, 1975, s .221.
[13] Tadhkirat-al-muluk, A manuel of Safavid administration (circa 1137) 1725. Translated and expained by V.Minorsky. London, 1943. S.93.Hasan Oktay, **Revan Hanlığı**, Malatya 1997.
[14] Revan Hanlığının Rusya tarafından işgalinden sonra tertip olunmuş haritalarda Hanlığın arazisinin Araz çayının her iki sahilinde yerleştiğini görmek mümkündür

Scanned with CamScanner

kuzeyden Şöregel, Pembek, Şemşeddil, Gazah sultanlıkları, kuzey-doğudan Gence, doğudan Garabağ ve Nahçıvan Hanlıkları, güneyden Hoy Hanlığı, Maku Hanlığı ve Bayazid Paşalığı, batıdan Kağızman ve Kars Paşalıkları ile sınırdaş idi. Revan hanlığının arazisi 11,000 km kare civarında bir toprak üzerinde kurulmuştur.[15]

Mir Mehdi Han Kasımlı Afşar

Revanı bağımsız bir hanlık olarak kuran Mir Mehdi han (1747-1752) ilk iş olarak hanlığın arazisini genişletmek için komşu hanlıklara seferler yaptı. Zira Nadir Şah sonrası kargaşa yaşayan bölge hanlıkları yağma ve talan ile sağa sola saldırmaktalar, birbirlerinin topraklarına göz dikmekteydiler. O, 1748 yılı başlarında Urmiye hanlığına hücum etti. Urmiye hanı Fethali han Afşar'ı yenilgiye uğratan Mehdi Han Fethali han ile bir anlaşma yaparak Revan Hanlığının ilk başarısını ortaya koymuştur.[16] Bu çarpışmadan sonra Mehdi han süratle başında bulunduğu Hanlığı kurumsallaştırma çalışmalarına başlamıştır. Safevi devlet teşkilatı ve vergi sitemini uyulamaya koymak ilk etapta en akılcı ve pratik bir çözüm olarak görmüştür.

Bu uygulamaların sağlıklı bir biçimde devam etmesi için bölgede huzur ve sükûnun hâkim olması gerekmektedir. Fakat yeni kurulmuş olan Revan hanlığı komşu devletler arasında kavga alanına çevrildi. 1747-50 yılların sonlarında taç-taht uğrunda kavgalar ayyuka çıktığından Güney Kafkasya'da da asayiş bozulmuştu. Bölgedeki bu kargaşadan yararlanmak isteyenlerin olması normaldir. Tiflis merkezli faaliyet gösteren Kartli-Kahetiya çarları II. Teymuraz ve oğlu II. İrakli, diğer taraftan ise Karabağ hanı Penahali han arasında bölgede nüfuz mücadelesi kavgalarına başlamakta gecikmediler. Özellikle, Revan, Gence, Nahçıvan hanlıkları sık sık Kartli-Kahetiya çarlığının hücumlarına maruz kalıyordu.[17]

Revanı kendine tabi kılma niyetinde olan çar Teymuraz ve oğlu İrakli bunun için her tür vasıtadan istifade ediyorlardı. Hanlığın sakinlerinden bazı Ermeniler Kartli-Kahetiya sarayı ile gizli bir temas kurarak Gürcülerin dikkatini Revan'a çekmeye çalışıyorlardı. Devrin önemli kaynakları "Revan ve Gence'den olan Ermeniler Ağustos 1749 yılı

[15] S. Esedov, s. 125.
[16] Hasan Ali Delili,Cenubi **Azerbaycan Hanlıkları Bakü**, 1984, s,111.
[17] Mirza Cevanşir Karabağı, **Karabağ Tarihi,Bakü**, 1989, s,161.

Scanned with CamScanner

başlarında çarın yanına gelerek çar Teymuraz'a tabi olacaklarını ve beş bin ruble meblağında vergi vereceklerini vaat ettiler».[18] Şeklinde bir malumat vermektedir.

Ermenilerin bu hareketi Revan hanının dikkatinden kaçmıyordu. Mir Mehdi han Kartli-Kahetiya sarayı ile gizli ilişki kuran Ermenileri cezalandırmaya karar vermişti. Onun bu niyeti Kartli-Kahetiya sarayının dikkatini çekmiş, Revanın iç işlerine karışmak için bahane arayan çar Teymuraz Ermenilerin müracaatından yararlanarak Eylül 1749'da 25 bin kişilik bir ordu ile Revana hareket etti. 29 Eylül'de Gürcü askeri bir köyü işgal ederek buraya karargâh kurdular. Mukavemet göstermek iktidarında olmayan Mir Mehdi han Ermenilere karşı harekâttan vazgeçer ve çar Teymuraz ile barış yapar. 22 Kasım'da Gürcü askerleri Revan Hanlığı arazisini terk ederek geri dönerler.[19]

Kartli-Kahetiya çarlarının her fırsatta komşu Azerbaycan hanlarının dâhili işine karışması hanlıkların huzursuzluğuna sebep oluyordu. Bu durumdan istifade etmek isteyen hanlıklar da yok değildi. Komşu Azerbaycan hanlarını kendine tabi kılmak isteyen Karabağ hanı idi. Karabağ Hanı Penahali han Azerbaycan bölgesinde iktidar mücadelesinde Kartli-Kahetiya çarlığını etkisizleştirmek istiyordu. Bu maksadı ile Aralık 1749'da Genceli Şahverdi han, Şekili Hacı Çelebi han, Gebeleli Ağamali han, Muğanlı Seferali ve Şamahılı Hacı Muhammed Ali hanla ittifak yaparak Kartli-Kahetiyaya hücum etmeğe karara verdiler.[20] Bu harekâtın Revan için iyi bir şekilde sonuçlanmayacağına karar veren Revan hanı tarafından haberdar edilen İrakli müttefiklerin hücumunu savuşturmak için zamanında tedbir aldı. Neticede Martkubi ve Didopisiali köylerinde meydana gelen çarpışmada müttefik askerleri yenilgiye uğradılar.[21]

Bu hadisede Revan hanının Kartli-Kahetiya çarlığına yardım etmesinin diğer bir sebebi de Penahali han Kartli-Kahetiya arazisine hücum

---

[18]Armyano-russkie otnoşeniya vo vtorom tridçatilcii Veka, Sbornik Dokumentov,İzdatelstvo Arm.SSR, Erivan, 1978, s,241

[19] Армяно-русские отношения во втором тридцатилетии KBЫЫЫ века. Сборник документов. т. ЫЫЫ., Изда-во АН; Арм.ССР, Ериван, 1978, s.241.

[20] Армяно-русские отношения во втором тридцатилетии KBЫЫЫ века. Сборник документов. т. ЫЫЫ., Изда-во АН; Арм.ССР, Ериван, 1978, s.239.

[21] Zeynaloğlu C. **Muhtasar Azerbaycan Tarihi**, Bakı, 1992, s,75; Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.г. в 3-k т. СПб., 1869, c.1,236-237.

Scanned with CamScanner

etmeden önce oğlu ve kardeşinin kumandanlığı altında 4.000 kişilik askeri yağma maksadıyla ittifaklarına katılmayan Revan hanlığına göndermişti. Revan şehrine ve Ecmiadzin kilisesine kadar ilerleyen Karabağ askeri bu harekâtta çok sayıda esir ve mal elde etmişti. Bu hücumun karşısında ne yapacaklarını şaşıran Revanlılar II. İrakli'ye elçi göndererek yardım istedi. Zamanında yardıma yetişen Kahetiya çarı geri dönen Karabağ askerine hücum ederek yenilgiye uğrattı. Neticede Penahali hanın oğlu ve kardeşi başta olmak üzere birçok Karabağlı öldürüldü, onlardan pek az bir kısmı geri dönebildiler.[22]

Karabağlıların çapul maksadıyla Revan arazisine saldırmaları ilk değildi. Nadir şah öldürüldükten sonra Karabağ'da hanlığını ilan eden Penahali han oluşturduğu ordusuyla Şirvan, Şeki, Gence, Revan vilayetlerini sık sık yağma ve talan ediyordu.[23]

Bu hadise Revan hanlığı ile Kartli-Kahetiya çarlığı arasında olan münasebetleri başlatmıştı. Revan hanlığında kuruluş aşamasında bir rahatlık huzur zemini oluşamadı. Sürekli mücadele hanlığın müesseseleşmesine engel oluyordu.

İran Türkleri arasında taht kavgaları devam ederken Tebriz hâkimi Muhammed han Afşar bağımsız siyaset yürütmeye başladı. O, Kartli-Kahetiya çarlığı da dâhil olmakla komşu hanlıkları ve Revan Hanlığını kendine tabi kılmak için harekete geçti. Öncece Kartli-Kahetiya sarayına elçi gönderen Muhammed han, çar Teymuraz'a kendisine tabi olmasını talep eder. Lakin çar Teymuraz onun gönderdiği elçileri kabul etmemişti. Red cevabı alan Tebriz hâkimi Kartli-Kahetiyaya karşı bir cezalandırma seferine çıkmaya hazırlandı. Bunun için öncelikle Revan'a hücum etmesi gerekiyordu. 1750 yazında Muhammed han 30 bin kişilik askeri ilk önce Revan hanlığı arazisine dâhil olur. Revan arazisine hücuma geçen asker burada yağma ile meşgul olmağa başladı. Bu yağma ve çapul hücumu karşısında aciz kalan

[22] Армяно-русские отношения во втором тридцатилетии КВЫЫЫ века. Сборник документов. т. ЫЫЫ., Изда-во АН ; Арм.ССР, Ериван, 1978, s,239; Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.г. в 3-к т. СПб., 1869., с.1,387-388.

[23] Karabağı Mirza Camal Cavanşir, **Karabağ Tarihi**, **Karabağnameler I** , kitap, Bakı, 1989, s,111.

Scanned with CamScanner

Revanlılar yine yardım için Kartli-Kahetiya sarayına müracaat etmek zorunda kaldılar.[24]

Revan üzerinde nüfuz kurmak için en küçük fırsattan yararlanmak için can atan çar Teymuraz ve oğlu İrakli askerle Revan'a gelir. Tebriz askerleriyle Gürcü askerleri arasında meydana gelen çarpışmada mağlûp olan Tebriz hâkimi Muhammed han Gernibasar mahallindeki Kvirob (Korvirab) kalesine sığınır. İrakli askeri ile Muhammed hanı takip ederek kaleyi ele geçirir ve hanın ailesi esir alınır, hanın hazinesi müsadere edilir.[25] Fakat Tebriz hâkimi bu hadiseden sağ salim kurtulmasına rağmen Tebriz ahalisinin çıkardıkları isyan neticesinde öldürülür.[26] İrakli'nin Revan hanlığına bu yardımı mukabilinde Revanlılar Kartli-Kahetiya çarlığına her yıl kırk bin ruble verecek ve aynı zamanda Revan şehrinde çarın elçisi sürekli oturacaktı.[27] Bu anlaşma ile bir anlamda Revan hanlığının Gürcülerin kontrolüne girdiği de söylenebilir.

Revan hanlığı bu tehlikeden kurtulsa da çok geçmeden yeni bir tehlike ile karşı karşıya kalır. Azerbaycan'da ve İran'da meydana gelen hadiselerde taht iddiasında bulunanlardan biri olan Urmiyeli Fethali han Afşar askeri yönden güçlenerek aceleyle komşu Azerbaycan hanlarını bir merkez etrafında birleştirme siyasetine başladı. O, önce Tebriz'i ele geçirdi. [28] Bundan sonra Fethali han Revan Hanı Mir Mehdi handan intikam alma hırsına kapılmıştı. Fethali han Afşar niyetini hayata geçirmek için Nadir şahın eski beylerinden Azad hanı yanına çağırdı.[29]

Urmiyeli Fethali Han Afşar Azerbaycan hanlarına fermanlar göndererek kendisine tabi olmalarını talep etti. Lakin onun bu daveti hanlar

---

[24] Эсадзе С. Историческая записка об управлении Кавказом. Т.1, Тифлис,1907, s,13; Кикодзе Г. Ираклий второй. Тблиси, Изд-во, «Заря Восток», 1945,s ,33.

[25] Шопен И. Исторический памятник состаяния Армянской об ластии в эпоку ее присоединения к Российской империи. СПБ, 1852, s ,162; Кишмишев С.О. Покоды Надир шака в Герат, Кандагар, Индию и событя в Персии после его смерти. Тифлис, Из-во Военно-историческим отд., 1889, s,47.

[26] Hasanali Delili **Azerbaycan'ın Güney Hanlıkları (XVIII. asrın ikinci yarısında).** Bakı, 1979, s,109.

[27] Шопен И. Исторический памятник состаяния Армянской областии в эпоку ее присоединения к Российской империи. СПБ, 1852, s,162; Эсадзе С. Историческая записка об управлении Кавказом. Т.1, Тифлис,1907, s ,13.

[28] Hasanali Delili, **Azerbaycan'ın Güney Hanlıkları (XVIII. asrın ikinciyarısında).** s ,117.

[29] Hasanali Delili, **Azerbaycan'ın Güney Hanlıkları (XVIII. asrın ikinciyarısında).** s,109.

Scanned with CamScanner

tarafından reddedildi. Onun gönderdiği elçiler Revan hanlığından da eli boş dönmüştü. Bir taraftan bu gelişme, diğer taraftan ise Revan hanlığının kurulmasıyla Urmiye'ye yaptıkları seferi Fethali hanın intikam için Revana asker göndermesine sebep oldu. Onun emriyle Azad han 1751 yılı sonlarında komutanlarından Musa hanın komutasında askerini Revana gönderdi. Revan kalesi muhasaraya alınır.[30] Revanlılar Mir Mehdi hanın idaresinde kaleye sığınarak güçlü müdafaaya başlamakta gecikmediler.

Şehirde yaşayan bazı Ermeniler ise gelişmelerden korkarak yeniden Kartli -Kahetiya çarı Teymuraz'a bu durumu anlatmak ve yardım talep etmek için müracaat ettiler.[31] Revan üzerinde tesis ettiği etkiyi kaybetmek istemeyen çar Teymuraz bu müracaattan istifade ederek oğlu İrakli'nin komutasında Revan'a beş bin kişilik asker gönderdi.[32] Gürcü askerlerinin terkibinde Kazak ve Borçalı bölgesinden olan Azerbaycan Türklerinin süvari birlikleri de bulunmaktaydı.[33]

Ahalinin güçlü mukavemeti ve diğer taraftan İrakli'nin kumandası altında zamanında yetişen yardım Musa hanı Revan kalesinin muhasarasından vazgeçmeye mecbur eder. Musa hanın geri çekildiğini duyan Azad han on sekiz bin kişiden oluşan askeriyle Araz çayını geçerek Garni çayının kenarında ordugâhını kurdu. Azad hanın 12 büyük topu, 200 küçük topu olan 40.000 askere sahip olduğu bildirilmektedir.[34] Diğerlerinde ise 30 binlik askere sahip olduğu kaydedilmektedir.[35] Bu haberi duyan İrakli, Azad handan çekinerek askeri ile Kırkbulak dağlarına çekildi. Çok geçmeden taraflar arasında savaş başladı. Beklenmedik bir şekilde bu vuruşmada Azad hanın askeri yenilgiye uğrayarak geri çekilir. II. İrakli ise Kartli- Kahetiyaya geri döndü. Bu haberi duyan Urmiyeli Fethali han ihtiyat kuvvetlerini Azad hanın

[30]Шопен И. Исторический памятник состаяния Армянской областии в эпоку ее присоединения к Российской империи. СПБ, 1852,s,163.

[31] Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.г. в 3-k т. СПб., 1869. c.1, s.238.

[32]Кишмишев С.О. Покоды Надир шака в Герат, Кандагар, Индию и событя в Персии после его смерти. Тифлис, Из-во Военно-историческим отд., 1889, s,48.

[33] Musevi M. Orta esr Azerbaycan tarihine dair Fars dilli belgeler, Bakı, 1977, s, 237.

[34] Шопен И. Исторический памятник состаяния Армянской областии в эпоку ее присоединения к Российской империи. СПБ, 1852,s ,163.

[35] Давид. Краткая история Грузии, с предисл. К.Н.Бегичева. Тифлис, 1893. s,47. Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.г. в 3-k т. СПб., 1869, c.1,s,238.

Scanned with CamScanner

yardımına gönderdi. İlave yardım alan Azad han Kartli-Kahetiyaya hücum etti. Tekrar başlayan savaş neticesinde II. İrakli'nin askeri yenilgiye uğradı.36 Mağlûp olan II. İrakli teslim olmak mecburiyetinde kaldı. İtaat alameti olarak çar, Fethali hana girovlar37 vermişti. Girovların terkibine II. İrakli'nin kız kardeşi, Zalbey ve Aslan bey adlı iki Gürcü prensi olmakla 200 iyi yetişmiş asker de dahil idi. Galip gelen Azad han bu hadiseden sonra Revanda Mir Mehdi hanı iktidardan uzaklaştırarak elçisi Halil hanı buraya hakim tayin etmişti.

Halil Han

Revan'da meydana gelen bu taht değişikliğini Ermeni kaynakları da tasdik ediyordu. «İbrahim şahın ölümünden sonra İran şahlığı sükût etti ve bir kaç yıl ülkeyi Azad han idare eder. O, Gatalikoslar Minas ve Aleksandrın ricası ile "Mukaddes taht-tac»ı onların mülkiyeti ilan etmişti. Azad han tarafından bizim ülkemize tayin olunmuş Halil han da mektupla «Mukaddes taht -tac»ın vakıf mülkiyetine geçmesini iki defa tasdik etmişti".[38] Revan üzerine giden Azad han bir müddet burada kaldıktan sonra Özbek Halil hanı burada Han tayin etti. Halil han 1752-1755 yılları arasında Revanda iktidarda kaldı.[39]

Burada bir ayrıntıya dikkat etmek gerekmektedir. Halil Han Hanlık tahtına otururken ikili bir yönetim olduğu anlaşılmaktadır. Nadir Şah Revan beylerbeyliğini lağvedip direk Tebriz'e bağladığı dönemlerde Revan yöneticisi olan Hasan Ali Han Kaçar'ın adı sık sık belgelerde Revan Hanı olarak geçmektedir. Hatta aşağıda da görüleceği gibi İrakli ile görüşmeye giden Hasan Ali Handır. Revan'da hâkimiyetini kuvvetlendiren Halil han bağımsız siyaset yürüterek Azerbaycan'ın bazı hanları ile birlikte Kartli-Kahetiya çarlığına karşı ciddi sayılabilecek akınlar yapmaya başladı. II. İrakli Azerbaycan hanlarının aralarındaki ihtilaflardan istifade ederek onları kendine tabi kılmak istiyordu.

---

[36] Бутков П.Г. Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.г. в 3-к т. СПб., 1869. с.1, s,.238.

[37] Rehin; savaşta veya yapılan barışta güvenlik için verilen kişi veya kişilere girov verme denir. Azerbaycan coğrafyasında bu tür ilişkiler sık sık kullanılmaktadır

[38] Ериванци С.Джанбр, Москва,"Из-во Восточной литерату-ры", 1958, s ,207

[39] Сборник материалов для описания местнотей и племен Кавказа, выпуск 1. Тифлис, 1881.s,5.

Scanned with CamScanner

Özellikle O, Şeki hanı Hacı Çelebi'nin günden güne artan şöhretinden rahatsız oluyordu. Azerbaycan'ın bazı hanları da Hacı Çelebinin güçlenmesini istemiyorlardı. Bu durumu görüp değerlendirmek isteyen II. İrakli gelişmelerden rahatsız olan hanları meşveret için Gence yakınlarında görüşmeğe davet eder. "Bu zaman Kartli-Kahetiya çarı II. İrakli Hacı Çelebiye karşı ittifak bahanesiyle Genceli Şahverdi hanı, Karabağlı Penahali hanı, Karadağlı Kazım hanı, Revanlı Hasan Ali hanı, Nahçıvanlı Haydarkulu hanı Gence yakınlığında görüşmeye davet eder".[40] Burada toplanan Azerbaycan hanlarını ani bir hamle ile yakalayan II. İrakli hepsini hapsetti. 21 Mart 1752'de meydana gelen bu hareketle İrakli bölgede hâkimiyetini oldukça kuvvetleneceğini hesap ediyordu.[41]

II. İrakli'nin bu hareketinden haber alan Hacı Çelebi onu takip ederek Kızılkaya mevkiinde sıkıştırarak Gürcü askerlerini mağlûp etmiş, ve tutuklanan hanları serbest bıraktırmıştı.[42]

Halil hanın hâkimiyeti yıllarında Revan hanlığı Dağıstanlıların güçlü hücumuna maruz kalmıştı. 1754-1755 yıllarında Avar hanı Mürsel hanın kumandası altında Dağıstan askerleri Kartli-Kahetiya arazisine saldırarak oradan Revan hanlığı arazisine hücum ettiler.[43] Dağıstan askeri bu harekâtında hanlığın kuzey köyleri yağmalandı. Özellikle, Göyçe, Dereçiçek, Kırkbulak ve Abaran'a büyük darbe indirmişlerdi.[44]

Dağıstan askerlerinin bu talan ve yağma harekâtı Halil hanın nüfuzunu halk arasında tartışılmaya başlamasına sebep oldu. Diğer taraftan Halil hanın

---

[40] Бакиханов А. Гюлистан-и Ирам. Баку, 1991, s.156; Mirza Adıgüzel bey, **Karabağname Karabağnameler**, I kitab, Bakı, 1989, s ,42; İsmailov R. **Azerbaycan Tarihi**. Bakı,1993, s,78; Левиатов В.Н. Очерки из истории Азербайджана в КВЫЫЫ веке. Из-во АН Азерб. ССР, Баку, 1948,s ,123.

[41] Левиатов В.Н. Очерки из истории Азербайджана в КВЫЫЫ веке. Из-во АН Азерб. ССР, Баку, 1948, s,124.

[42] Reşitbey İsmailov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakı, 1993, s,15; Musevi M. Orta esr Azerbaycan tarihine dair Fars dilli belgeler, Bakı, 1977, s ,43; Левиатов В.Н. Очерки из истории Азербайджана в КВЫЫЫ веке. Из-во АН Азерб. ССР, Баку, 1948, s ,123; Revan Eyaletinin İcmal Defteri. Araştırma, Tercüme, Kayıt ve İlavelerin Müellifleri akademik Z.Bünyadov ve t.e.n. Memmedov H (Karamanlı). Bakı, 1996, s,57-58 .

[43] Араратский Артемий. Жизнъ Артемия Араратского, (две части в одном томе). Москва, Изда-во «Наука», 1981,s,10 Очерки истории СССР, КВЫЫЫ в. вторая половина. Москва, ИЗД-во АН СССР, 1956, s,720; Кикодзе Г. Ираклий второй. Тблиси, Изд-во,«Заря Восток», 1945,s ,37-38.

[44] Шопен И. Исторический памятник состаяния Армянской областии в эпоку ее присоединения к Российской империи. СПБ, 1852, s ,161.

Scanned with CamScanner

himayedarı Azad hanın taht-tac uğrunda Kerim han Zend ile giriştiği mücadeleden istifade eden Revanlılar 1755 yılında ona karşı isyan başlattı.

İsyana halk arasında büyük nüfuza sahip Hasan Ali han Kaçar öncülük ediyordu. İsyan neticesinde Halil han iktidardan uzaklaştırılır, onun yerine Hasan Ali han Kaçar (1755-1759) hâkimiyeti ele geçirdi.[45] Hasan Ali Han hakkında kaynaklardan kayda değer bir bilgiye rastlanmamakla beraber onun Revan'da çok sevilen bir kişiliğe sahip olduğu ve iktidara geldiğinde ise gözlerine mil çekilmiş olduğundan görme engelli olduğu anlaşılmaktadır. Kaçar aşiretine mensup olan Hasan Ali Hanın Revan'da Kaçar hanedanının iktidara gelmesini sağlamış oluyordu. 1759 yılının başlarında öldüğü sanılan Hasan Ali'nin yerine Hüseyin Ali Han geçmiştir.

Hüseyin Ali Han Kaçar (1759-24 Kasım 1783)

Hüseyin Ali Han devri Gürcülerle mücadele içinde geçmiştir. 9 Kasım 1783 de ölünce 15 yaşındaki oğlu Gulam Ali, babasının cenaze işleriyle uğraşırken Revan'ın ileri gelenleri kaleyi ele geçirerek İsmi Han adında zengin ve hatırı sayılır birisini han olarak seçmişlerdi.[46] Halkın bu tercihinin sebebi Hüseyin Ali Han'ın Tiflis Han'ı İrakli ile bir anlaşma yapmış olmasıdır.[47]

Revan Hanlığında bir yanda ırsen tevarüs yoluyla Gulam Ali öbür yandan halkın seçtiği İsmi Han'ın iktidar sahibi olarak ortaya çıkması bir karışıklığı da beraberinde getirecektir. Ancak iktidar mücadelesinin başlayacağı sırada beliren dış tehdit buna fırsat tanımadı. Zira baştan beri Revan'da gözü olan Gürcistan'ın bir kısmını kontrol eden Tiflis Han'ı İrakli Han harekete geçmiş, daha Hasan Ali Han zamanında bir kez kuşattığı ama Osmanlı'nın araya girmesiyle çekilmek zorunda kaldığı[48] Revan üzerindeki emellerini tatbik safhasına sokmuştur. İrakli Han'ı tahrik eden diğer bir unsurda Rusların verdiği destektir.[49] Nitekim Ruslar daha XVI. yy'dan itibaren Gürcülerle temasa geçmişler ve din birliğinin sağladığı imkânları en iyi bir şekilde kullanarak ileride bölgede girişecekleri hareketlerde

[45] Ериванци С.Джанбр. Москва, «Из-во Восточной литературы», 1958, s ,207-208.
[46] **BOAHH, nr**. 324-G.
[47] **BOAHH, nr.** 860. 13 ZA 1198/28 eylül 1784de Çıldır Valisi vezir Süleyman Paşa tarafından varid olan tahriratın hülasasıdır.
[48] **BOAHH, nr**. 324-G.
[49] **BOAHH, nr.** 324-J.

Scanned with CamScanner

Gürcistan'ı bir ileri karakol haline getirmeye başlamışlardı.[50] Osmanlının bunu önlemek yolundaki çabaları netice vermemesi, [51] Rusların işini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla İrakli Han Revan topraklarına saldırırken üç bin kadar Rus askeri de Tiflis'e gelmiş bulunuyordu.[52]

Gulam Ali Han (1783 10 Ocak 1784)

Hüseyin Ali Han'ın oğlu olup, Revan Hanlığının da tabi varisi olan Gulam Ali Han babasının cenaze işlerini bitirmesini müteakip duruma hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada halkın seçtiği İsmi Han hakkında herhangi bir malumata rastlanılmamaktadır. Ancak Gulam Ali Han'ında İrakli ile iyi ilişkiler tesis etmek istediği anlaşılmaktadır. Bunun ve Hasan Ali Han'ın Tiflis Han'ı İrakli ile iyi geçinmek istemelerinin aynı sebepten kaynaklandığı söylenebilir. Bu da İrakli'nin Ruslardan aldığı destekle ortaya koyduğu güç olmalıdır.

Gerek Hasan Ali Han ve gerek oğlunun İrakli ile olan münasebetlerinden Revan Hanlığının Gürcistan'ın bir nevi vassalı durumuna geldiğini söylemek mümkündür. Ancak bu hususu tam olarak teyit belgelere sahip değiliz. Daha sonraki gelişmelere bakıldığında bu duruma tepki gösteren halkı Osmanlı kışkırttığı görülmektedir. [53]

Halkın Osmanlıya meyletmesine rağmen hanedan mensuplarının halkın iradesi dışında hareket etmek isteyişleri bu dönemde İran'da meydana gelen gelişmelerle irtibatlandırmak daha doğru olur. Zira İran'ın başına geçen idarecilerle Revan Hanlığı aynı Türk aşireti, Kaçarlara dayanmaktaydı. Ancak İran'daki iktidarın daha istikrara kavuşmamış olması Gürcülere karşı Revan hanlığını önemli bir destekten mahrum bırakmış olmalıdır.

Revan'da duruma hâkim olan Gulam Ali'nin de İrakli ile uyum içerisinde varlığını sürdürme çabaları halkın ayaklanmasına ve hanın da ölümüyle bitecek bir isyana sebep olacaktır. Gulam Ali Revan meydanında 7 Haziran 1784 tarihinde öldürülmüştür. Daha sonra Ahmet han zamanında

---

[50] N. Gvosdev, "The Russian Empire and the Georgian Orthodokx Church in the FirstDecades of Imperial Rule,1801-30", **Central Asian Survey**, XIV, 1995, s. 409.
[51] H. İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanal Teşebbüsü", **Belleten** XII/46, Ankara 1948, s. 319
[52] **BOAHH,** nr., 324-B.
[53] **BOAHH, nr**. 860.

Scanned with CamScanner

da görüleceği üzere bu isyanda da Osmanlı devletinin Bayazıd mutasarrıfı İshak Paşa'nın kışkırtmaları etkili olmuştur. [54]

Ahmet Han, 1784

Gulam Ali Han katledildikten sonra yerine yine aynı aileden kardeşi Ahmed Han geçirildi. Ancak Gulam Ali Han'ın kardeşi olan bu kişinin de babası ve ağabeyinin yolundan giderek İrakli ile irtibatını sürdürmesi tekrar dış tahriklere sebep oldu.[55] Neticede Osmanlı devletinin Bayezıd mutasarrıfı İshak Paşa ile Hoy Hanı Ahmed Han'ın halkı kışkırtmaya başladılar. Revan hanı halkı teskinde gerekli dirayeti gösteremediğinden çok kısa bir süre sonra ortaya çıkan bir ayaklanma sonunda oda ağabeyi gibi öldürülmekten kurtulamadı.[56]

Muhammet Han

(Gulamali Hanın kardeşi 28 Eylül 1784-1805)

Yaklaşık sekiz aylık iktidarı süresince bekleneni veremeyen Ahmed hanın öldürülmesini müteakip 28 Eylül 1784'te Revan hanlığının başına 12 yaşındaki Muhammed Han getirildi. Gulam Ali ve Ahmed Hanların üvey kardeşi olan Muhammed Hanın başa geçirilmesi tamamen İshak Paşa ve Hoy hanı Ahmed Hanın ortaklaşa gerçekleştirdikleri bir atama şeklinde gelişmiştir.[57] Bu sonuç Revan bölgesinin tekrar Osmanlı devletinin kontrolüne geçtiğini gösterir. Nitekim Muhammed Han seleflerinin aksine Osmanlı Devletine yaklaşarak İstanbul'a gönderdiği bir mektupla kendinden öncekiler ve babası zamanında Tiflis Hanı İrakli ile yapılan anlaşmaya uymayacağını, bu anlaşmayı tanımadığını belirtmekte ve Osmanlıya bağlılığını arz etmekte gecikmedi.[58] Aynı mektupta Gürcüleri destekleyen Rusların Revan taraflarına asker gönderdiklerine dair haberlerinde asılsız olduğunu işaret edilmekteyse de İrakli Hanın Revan arazisine tecavüz etmeye başlaması Ruslarında boş durmadığını gösterir. Böylece dönemin iki büyük devleti Osmanlıyla Ruslar Revan üzerinde düğümlenen bir çatışmanın

[54] **BOAHH, nr.** 860.
[55] **BOA, Ali Emiri Tasnifi, , I. Abdulhamid, nr.** 552
[56] **BOAHH, nr.** 860.
[57] **BOA, Ali Emiri Tasnifi, , I. Abdulhamid, nr.** 552.
[58] **BOAHH, nr.** 860.

Scanned with CamScanner

da içerisine sürüklenmekteydiler. [59] İrakli Hanın Revan arazisine tecavüz etmesi üzerine harekete geçen Muhammed han İstanbul'a gönderdiği elçileri vasıtasıyla Osmanlı devletinden istediği yardımı almakta gecikmedi. [60] Osmanlı Sultanı I. Abdulhamid (1773-1789)in fermanı gereği serhat valileri harekete geçtiler.[61] Bölgedeki bu gelişmelere İran Türkleri de kayıtsız kalamazdı. Nitekim İran şahı Ağa Muhammed Han Kaçar Azerbaycan hanlıklarıyla birlikte Revan Hanlığı üzerindeki baskısını da artırdı.

Bu gelişmelere karşı eşik ağası Hacı Zeynel Ağa'yı Osmanlı devletine elçi olarak göndererek "bendesi olduğu" Osmanlı Devletinden yardım isteyen Revan hanı Muhammed hana gerekli destek verilecektir.[62] Revan hanlığı artık Rusya-İran -Osmanlı çekişmesinde tam manasıyla bir düğüm noktası haline gelmiş bulunuyordu.

İran'ın Revan Hanlığını Tâbiiyeti Altına Alması

Nadir Şah'ın ölümünden sonra meydana gelen karışıklıklarda İran'da idareyi ele geçiren Kerim Han Zend'in [63] in hükümdarlığı döneminde zindanda esir olarak yaşayan Ağa Muhammed Han Anadolu'dan Yozgat (Bozok) bölgesinden Gence civarlarına yerleşmiş Aşagıbaş Koyunlu[64] obasına mensuptur. 1742'de doğan[65] Muhammed Han, İran'da bazı olaylara karışmış,[66] Kerim Han'ın vefatından sonra Hanlığını ilan ederek 21 Mart 1796 İran' da uzun yıllar hâkim olacak Kaçar hanedanını tesis etmiştir. Kaçarların kuruluş dönemlerinde Azerbaycan ve İran' da meydana gelen iç çekişmelerden faydalanan Rus hâkimi II. Katerina 1776 da Kuzey Kafkasya'da askeri istihkâm ve kaleler inşasına başlamış bulunuyordu. Buraları birer müstahkem askeri mevki sahası haline getirmekte [67] gecikmeyen Rusların korkusundan Revan hanlığı da aynı aşiretten olmasına

[59] **BOAHH, nr**. 860.
[60] **BOAHH, nr.**12634
[61] **BOA, Name-i Hümayun Defteri**, nr, 9, s.215-216.
[62] **BOAHH, nr.**12634
[63] Cl. Huarrt, " Kerim Han Zend", **İ.A.**, VI, 588.
[64] F. Sümer, " Ağa Muhammed Han", **T.D.V.İ.A, I**, 455.
[65] Cl. Huart, "Ağa Muhammed Han", **İ.A.**, I, 148.
[66] Bu olaylar için bkz. F. Sümer, " Ağa Muhammed Han", **T.D.V.İ.A, I**, 455.
[67] Mahdevi Huşşang, **Tarih-i Revabıt-ı Harici İran,** s. 106; F. Ghaziha, **Muahedat-ı Türkmençey,** Tahran, 1995, s. 5; A. N.Kurat, **Rusya Tarihi,** Ankara1987, s. 291; Ayn. Müel., **Türkiye ve Rusya**, Ankara1990, s. 34.

Scanned with CamScanner

rağmen İran ile temasa geçme konusunda çekingen davranmaktadır. Aynı zamanda gelecekteki Rus tehdidi karşısında Gürcülerle iyi geçinmek istiyorlardı.

Osmanlı Devletinin buna müsaade etmemesi Revan hanlığını yukarıda işaret edildiği şekilde Rusya, İran ve Osmanlı arasında önemli bir çekişme noktası haline getirmiştir. Bu çekişmede inisiyatifi ele geçiren Osmanlının aleyhine İran bütün Azerbaycan hanlıklarıyla Gürcistan'ı tekrara zapt ederek aynı zamanda bölgeye yönelmiş Rus tehdidini de bertaraf etmiş olacaktı.

İran müdahalesine karşı müdafaa hazırlıklarına girişen Revan hanı Muhammed Hanın isteği üzerine harekete geçen İstanbul Çıldır valisi vezir Süleyman Paşa vasıtasıyla tehdit altındaki Azerbaycan hanlıklarına bu arada Revan Hanlığına da gönderdiği name-i hümayunlarla aralarındaki ihtilafları kısa sürede çözerek bir birlik meydana getirmelerinin şart olduğunu hatırlatmaktaydı.[68]

Osmanlının bu tavrını yani bölgedeki gelişen İran tehdidine doğrudan müdahale etmek istemeyişi bu devlet ile bir problem çıkarmamak kaygısına bağlamak pek akılcı görülmemektedir. [69]

Doğrudan müdahaleden kaçınmakla birlikte Osmanlı Devleti Revan Hanlığının isteklerini büyük ölçüde karşılamıştır. Nitekim Muhammed Hanın ordusu top, zemberek ve daha başka yönlerden takviye edilerek ihtiyaçları karşılanmış ve önemli bir güç haline gelmiş oldu. [70] Onun yanında Revan arazisinden kaçacak mültecilerin kabul edilebileceği ve bunların ancak kendileri istedikleri takdirde geri dönüşlerine müsaade edileceği de Revan hanlığına bildirilmiştir. [71]

Ordusunu üç kola ayırarak harekete geçen İran hâkimi Ağa Muhammed Han, başında bulunduğu kuvvetle Karabağ Hanlığının merkezi

---

[68] **BOA, Name-i Hümayun Defteri**, nr, 9, s. 148.

[69] Osmanlı Devleti bu sıralarda Küçükkaynarca anlaşmasının uygulanmasından kaynaklanan bazı sıkıntılarla uğraşıyordu. Ruslarla karadenizin kuzeyinde devam eden bir savaş hali vardı. bkz. M.C. Baysun, "Abdülhamit I",**İ.A.**, I,s. 73-76.

[70] **BOAHH, nr.** 9932.

[71] Ahmet Cevdet Paşa,**Tarih-i Cevdet**, neşr. Mümin Cevik) İstanbul 1993, III, s. 1577; Y. Kalantari, **Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı İran Münasebetleri,** İstanbul 1976, s. 16 (İ.Ü. Ed. Fak basılmamış Doktora Tezi); C. Gökce, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti,** İstanbul 1979, s.180; F. Sümer,**TDVİA**,I,456; M. Budak, " Osmanlı -Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Avrasya Etütleri,** Ankara 1995,cilt I, sayı IV, s.110.

Scanned with CamScanner

Şuşa'yı muhasara ederken ikinci kol Revan'ı kuşatmış, diğer İran kuvvetleri de Dağıstan üzerine yürümüştü.[72] Ancak Revan'ı kuşatan birliklerin etkisiz kalması üzerine Şuşa muhasarasını kaldırıp Revan'a gelen Ağa Muhammed Han, burada aradığını bulamayarak Tiflis üzerine gitti. Bu arada Revan'ın muhasarası devam ettiği muhtemeldir. Asıl kuvvetleriyle Gürcistan'a yönelen Ağa Muhammed Han, Tiflis hanı İrakli'yi mağlup ederek bölgede büyük ganimetler topladı. Gürcistan'daki bu gelişmeleri haber alan Revan hanı Muhammed han direnmenin gereksiz olduğunu kabul ederek İran'ın hâkimiyetini kabul etti. [73]

Revan Hanlığının bağımsızlığını kaybetmesi fazla uzun sürmeyecektir. Zira İran kuvvetleri bölgeden çekilir çekilmez Osmanlı devletinin desteğiyle Revan hanı yeniden müstakil hale geldi.[74]

Kaçar Kuvvetlerinin Revan'ı İkinci Defa Muhasarası

Revan hanlığının Osmanlı kontrolüne tekrar geçmesine tahammül edemeyen İran, şehzade Feth Ali Şah'ın komutasında önemli miktarda bir kuvveti ikinci defa Revan üzerine gönderdi. İran Kaçar Türklerini açıkça cesaretlendiren sebep Osmanlı devletinin bu sıralarda Kırım dolaylarında Ruslarla savaş halinde olmasıdır.[75]

Kaçar kuvvetleri karşısında tutunamayacağını anlayan Muhammed Han, Revan'ı terk ederek Osmanlı topraklarına sığındı. Ancak kısa bir süre sonra Muhammed hanın Revan'a geri döndüğü ve duruma hâkim olduğu görülür. Muhtemelen Osmanlı devletiyle bir çatışmayı göze alamayan Kaçarlar Revan hanlığına yeteri kadar gözdağı verdini hissine kapılarak geri çekilmiş olabilir.

XVIII. yy. sonlarında İran'da iç istikrarı sağlayarak iyice güçlenen Ağa Muhammed Han Kaçar, Rusların Kafkasya'daki tehdidini ortadan

---

[72] Yılmaz Karadeniz, İranda Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925) İstanbul 2006, s. 71-73; C. Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, s. 89; S. Işıktan, **1783-1828 Osmanlı Dağıstan Münasebetleri, İstanbul** 1987, s. 93.

[73] W.E.D. Allen, Paul Muradof, 1828-1921 Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, Ankara 1966, s. 18.

[74] Hasan Oktay, **Revan Hanlığı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1997, s. 46.

[75] M.C. Baysun, "Abdülhamit I",İ.A., I,s. 73-76.

Scanned with CamScanner

kaldırmak üzere bu devletin bölgedeki ileri karakolu haline gelmiş olan Gürcistan'ı ele geçirmek için harekete geçti. [76]

Muhammed Han Revan'a döndüğü sırada Rusların saldırısına uğradığına dair Kirkor adlı bir Ermeni tarafından İstanbul'a ulaştırılan haber[77] pek doğrulanmasa da bölgede Rusların boş durmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlı Devleti desteğiyle hanlığını yeniden düzenleyen Muhammed Han çok geçmeden tekrar İran ile başı derde girecektir. İran, Ağa Muhammed Han'ın kısmen başarıyla bitirdiği Azerbaycan ve Gürcistan seferinden beklediğini bulamadı.[78] Şuşa ele geçirilemediği gibi Revan tekrar istiklalini kazanmıştı. Bu gelişmeler İran'da bir taht değişikliğine sebep olacaktır. Zira Karabağ hanlığını ortadan kaldırmak üzere ikinci defa harekete geçen Ağa Muhammed Han, Şuşa yakınlarına geldiği bir sırada iki hizmetçisi tarafından öldürülmüş ve İran tahtına Feth Ali Şah geçmişti.[79]

Kaçar Türklerinin giriştiği bu harekâtının yarıda kalması esasen bu devletin hâkimiyetinden bıkmış olan bölge ahalisini Rus ifsadına açık hale getirdi. Özellikle Gürcüler Ruslara dayanmaktan başka kurtuluş yolu olmadığına kanaat getirdiler.[80] Bu neticede Osmanlı devletinin uğraştığı bazı meseleler[81] yüzünden bölgedeki etkisinin azalmış olmasının da payı vardır. Ayrıca Osmanlının serhat valileri arasındaki çekişmelerde[82] bölge

---

[76] C. Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, s. 88.

[77] BOAHH, nr., 6677-A

[78] BOAHH,nr. 6748-A, B, C, D, E, F; HH,nr. 9932; Ömer Halis, "Rus İran Münasebetleri", Mecmuayı Askeriye, İstanbul 1341,sayı 58, s. 188; T.M. Musevi, Ortaasır Azerbaycan Tarihine Dair Farsdilli Senedleri, Bakü 1985, s.61; İzzet Metçiko, **Kafkasya Tarihi**, İstanbul 1330, s. 79.

[79] Y. Kalantari, **Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı İran Münasebetleri**, İstanbul 1976, s. 16 (İ.Ü. Ed. Fak Basılmamış Doktora Tezi); C. Gökce, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979, s.180; F. Sümer, TDVİA,I,456; M. Budak, "Osmanlı -Rus İlişkilerinde Kafkasya", Avrasya Etütleri, Ankara 1995,cilt I,sayı IV, s.110.

[80] K. Saferzadeh, XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kaçar Hanedanı ve İran Rusya Münasebetleri, İstanbul 1976 s.12 (İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Blm. Basılmamış Mezuniyet Tezi); J. F. Baddeley, Rusların Kafkasyayı **İstilası ve Şeyh Şamil,** İstanbul 1989, s. 79; İzzet Metçiko, **Kafkasya Tarihi,** İstanbul 1330, s. 87; M. İsmailov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü 1992, S. 191; T. M. Musevi, **Ortaasır Azerbaycan Tarihine Dair Farsdilli Senetler**, Bakü 1978, s. 61;N. Gvosdev, **agm**, s. 409.

[81]Osmanlı Devleti Küçükkaynarca Anlaşmasının maddelerini uygulama konusundaki hassasiyeti bölge ile ilgilenmesini engellemiştir.

[82] Mesela Ruslar Ananur yolunu açıp Gürcistan'a girdiklerini bildirip acilen tedbirler alınmasını bildiren Çıldır valisi Süleyman Paşa ile Erzurum valisi hakkında Bayazıd Mutasarrıfı İshak paşa Ananur yolunun kesinlikle açılamayacağını bildirip adı geçen Paşaların Devletten para sızdıracağını bildirmesi bu raporların sıhhat derecesini

Scanned with CamScanner

ahalisini Ruslara yöneltmiş olmalıdır. Buna rağmen İran Türkleri şahı Feth Ali Şah bütün Azerbaycan bölgesinin askeri harekât yönetimini oğlu Abbas Mirza'ya tevdi etti. [83]

Abbas Mirza'nın bölgede hâkim olması Revan Hanlığı için büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Revan hanlığı her şeye rağmen Osmanlı devletinden güç alırken Rusların bu kargaşa içerisinde bölgeden uzak kalmalarının sebebi Fransız inkılabının Avrupa'da sebep olduğu olaylarda aramak gerekir. [84] Dolayısıyla Kaçarların tehdidi altındaki Revan Hanlığının dayanabileceği tek kuvvet Osmanlı Devletiydi. Revan -Kaçar çatışması çok geçmeden kendini hissettirmeye başladı. Abbas Mirza'nın komuta ettiği İran orduları1804 yazında Revan topraklarına taarruz etti. 9 Temmuz 1804'te Revan Hanı Muhammed han tarafından müthiş bir bozguna uğratılmıştır. Böylelikle Kaçarların bölgedeki varlığı şiddetli bir darbe yemiş oluyordu. Revan hanı Muhammed han Kaçarlara karşı kazandığı zaferin [85] neticesinin tadını pek çıkaramadı.

Mehdigulu Han

1805 yılı Haziran'ın başlarında Abbas Mirza 15.000 asker, 400 yaralı ve çok sayıda asker ölüsüyle Gence'den Revana gelmişti. O beraberinde Gence ahalisini getirmişti, lakin Abbas Mirza sonradan fikrini değiştirerek onları geri göndermeğe mecbur olmuştu. Haziranın 13 de Mehdigulu han Kaçar 3.000 askerle Revana dâhil olarak Muhammed hanı ve ailesini hapsederek Abbas Mirza'ya teslim etmişti. Böylelikle, Mehdigulu han Kaçar (1805- Haziran-1806 Ağustos) arasında şahın fermanı ile Revan tahtına çıkmış oldu. Onun yanında şahın itimat ettiği Nahçıvanlı kör Kelbali han ve Gürcü şehzadesi Aleksandr Mirza da vardı. [86]

---

zayıflatmaktadır. bkz.(**BOAHH**, nr. 437.)

[83] Emine Pakrevan, Abbas Mirza ve Azerbaycan, Bakü, 2008, s. 18;Cl. Huart, "Abbas Mirza", **İ.A**, I,16; " Abbas Mirza", **TDVİA**, I, 27; A. Audrey, **age**, s. 17.

[84] Fransız inkılabının Fransada ve Avrupada meydana getirdiği olaylar için bkz. A. Aulard, **Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi**,I-III,Ankara 1987.

[85] **BOAHH, nr**6702-B.

[86] Рапортъ ген.м. Портнягина кн. Цицианову, от 25-го июня 1805 года, №592, А.К.А.К., т.ЫЫ, д.1252, стр. ,625; Отношение кн. Цицианова к гр. Мусину-Пушкину, от 13-го июня 1804 года, №510, А.К.А.К., т. ЫЫ, д.1228, стр.614-615.,625; Доносение юзбаши Габриела Эриванского кн. Цицианова, от 15-го августа 1805. А.К.А.К, т. ЫЫ, д.1256, ,626.

Scanned with CamScanner

Böylelikle, Revan Hanı Muhammed hanın hapsedilmesiyle Revanda iktidarda olan, halk tarafından seçilmiş yerli Kaçarlar sülalesine son veriliyordu. Muhammed han bu sülalenin en çok iktidarda olan mensuplarından biri idi. Kaynaklarda onun şahsiyeti hakkında çelişkili haberlere rast gelmek mümkündür. Muhammed hana iradece zayıf, cesaretsiz, hilekâr, ikiyüzlü, adaletli, sadık, mülayim özelliklere sahip gibi değişik şekilde tasvir edilmişti. O, çok küçük yaşlarında- 12 yaşında iktidara gelmişti. Hâkimiyetinin ilk yıllarında nüfuzlu insanların kontrolünde olmuş ve hatta Kartli-Kahetiya çarına tabi olarak vergi vermişti. Lakin sonradan bu süreçten kurtularak Hanlığı bağımsız idare etmişti. O, kendini becerikli devlet hadimi, hilekâr siyasetçi gibi gösterebilmiştir. Onun hâkimiyeti devrinde Revan hanlığının arazisi genişlemiş, zamanla elden çıkmış topraklar geri alınabilmişti. Komşu Azerbaycan hanları ve Osmanlı paşaları ile gerçekleşen muharebelerde Muhammed han oldukça başarılar göstermiştir. Muhammed han hanlığın bağımsızlığını korumak için 3 devlet arasında manevra yaparak hanlığın varlığını sürdürmüştür. Olayların akışından anlaşılmaktadır ki tehlike ortaya çıkınca hem Rusya'ya, hem de Osmanlı devletine yardım için müracaat eden Muhammed han yalnız hanlığın güvenliğini sağlamak ve hanlığın bağımsızlığını devam ettirebilmeyi düşünüyordu. "Bu zaman Abbas Mirzaya haber verdiler ki, Revan hâkimi Muhammed han ihanet ederek Sisianov'un hemlesinden bir kaç gün önce Rus askerlerini bu şehri ve başka Kafkas şehirlerini alması için kışkırtmıştır.[87] Müellif bu muharebede Muhammed hanın faaliyetini abartsa da, lakin hakikaten de O, Rus kumandanlığına yardım için müracaat etmişti. Muhammed hanı buna mecbur eden şah askerlerinin Revana hücumu idi. Hadiselerin gelişmesi gösterdi ki, hanın bu müracaatı iki büyük devlet arasında süregelen çekişmeden yararlanmak idi. Rus askerlerinin komutanı P.D.Sisianov merkeze yazdığı mektuplarında Muhammed hanı hilekâr olarak tasvir etmektedir. Hatta Rusya-İran muharebesinde Revan hanı Kaçar İran'ı ile yakınlaşsa da, bu hükümete çok da bel bağlamıyordu. Onun bağımsız siyaset sürdürme niyetinde olduğunu anlayan Abbas Mirza Revanda hâkimiyet değişikliğine giderek elçisini buraya hâkim tayin etmişti. Lakin Muhammed hanın sonraki hayatı hakkında pek malumat elde edilememiştir. Y. Kubov eserinde Muhammed hanın ve

[87] Nasir Necmi, Abbas Mirza. Bakı, 1993, s,29.

Scanned with CamScanner

maiyetinin Kazvin kalesinde ömür boyu hapiste kaldığını yazıyor.[88] Diğer bir malûmata göre ise «Fethali han huzuruna talep ettiği Revanlı koca Muhammed hanı bırakmış ve Mehdigulu han onunla Revana gelmişti"[89]. Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki Muhammed han geri dönse de bir daha iktidara gelememiştir. Böylelikle, Revan hanlığı İran Kaçar hanedanının kontrolüne girmiş oluyordu.

Birinci Revan harekâtından sonra bu istikamette askeri faaliyetler bir süre durmuş olmasına rağmen Hanlıkta gergin hava hâkim oldu. İran Kaçar Şahı tarafından Revanda han tayin edilen Mehdigulu hanın yürüttüğü siyaset yerli halkın itirazlarına sebep olmuştu. Mehdigulu hanın askeri erzaksız bıraktığı konusunda şikâyetleri vardı. Han erzaksız olan askerinin bu ihtiyacını karşılayabilmek için ahaliden yeni vergiler talep ediyordu. Muharebeler neticesinde hanlığın daha çok dayandığı köylülerin ekonomik hayatı perişan olduğundan yerli ahali hanın taleplerini yerine getirebilme konusunda çok sıkıntı çekiyordu.

Durum böyle iken han memnuniyetsizlik gösteren ahalinin birçoğunu, Ruslara rağbet eden Ermenileri ve Rus askerinden korkarak Revana sığınmış 400 aileden ibaret Pembek ahalisini İran içlerine göçürmek istiyordu. Mehdigulu hanın zulmüne boyun eğmeyen Revanlılar ona karşı isyan ettiler. Nahçıvanlı Kelbali han yerli halkın bu isyanını el altından destekliyordu, fakat isyan çok büyümeden bastırıldı. Revanlıları destekleyen Kelbali han kaleden kovulur ve o, Nahçıvan'a gitmek zorunda kalır. Hanın siyasetinden memnun olmayan Pembek ahalisi ve Melik Avramın, Yüzbaşı Kabrielin itaati altındaki 200 Ermeni ailesi ve mallarıyla birlikte Pembek'e kaçarak Rus askerlerinin himayesine sığındılar.[90]

Mehdigulu hanın Revanda yürüttüğü siyasetten sadece Revan halkı değil Kaçar şahı da memnun değildi. Özellikle, Rus askerine karşı başarısız olması onu gözden düşürmüştü. 23 Temmuz 1806'da Şuragöl'de Rus

---

[88] Кубов Е. Описание достопамятныкъ происшествий в Армении. СПб, 1811, s,113.

[89] Письмо к.р.Аршакова к ген.м. Несветаеву, от 21-го октября 1806 года. А.К.А.К, т.ЫЫЫ, д.792, стр. 421.

[90]Доносение юзбаши Габриела Эриванского кн. Цицианова,от 15-го августа 1805. А.К.А.К, т. ЫЫ, д.1256, стр.626-627; Всеподданнейший рапортъ ген.л Кнорринга,от26-го марта 1802 года, за №9, АКАК, т. Ы, д.1019, стр, s,628; Доносение ген.м Несветаева кн. Цицианову, от 7-го сентяб-ря 1805 года, АКАК, т. ЫЫ, д.1261, стр. s,628-629.

Scanned with CamScanner

askerine karşı verilen mücadelede Mehdi gulu hanın askerinin yenilgiye uğraması İran Şahını Revan konusunda kesin karar vermeye itti.

Marağalı Ahmed Han

Mehdigulu han Revanda iktidardan indirilerek Şahın akrabası Marağalı Ahmed han Mehdigulu Hanın yerine Revan Hanı olarak atandı. Yeni atanan han ilk olarak oğlunu 1000 kişilik bir askerle Revana gönderdi. Çünkü Mehdi gulu han onu Revana sokmak istemiyordu. Bu haberi duyan Ahmet han şahın izniyle ile Ağustos ayı başlarında öncelerinde 500 süvari ve 4 topla Tebriz'den Revana doğru hareket etti. Çaresiz kalan Mehdigulu han şahın emrine tabi olmak mecburiyetinde kaldı. Böylelikle, Revanda 1yıl 1 ay iktidarda kalan Mehdi Gulu han,1806 yılı Ağustosta ayında Marağalı Ahmet hanla (1806 Ağustos-Ekim) yer değiştirmiş oldu.[91]

Ahmed han Marağalı Revan'da toplam üç aya yakın iktidarda kaldı. Lakin o, kısa hâkimiyeti müddetinde Mehdigulu hanın zulmettiği yerli ahalinin gönlünü kazanmış ve ahalinin Mehdigulu han tarafından el konmuş emlakini geri verdi. Sınırlarda yerleşen köylerin ahalisine korkmadan geri dönmesine izin verdi. O, halka, Şuragöl ve Pembek'de konuşlanan Rus askerlerinin komutanlarıyla iyi komşuluk münasebetleri geliştirmek için görüşmeler yapacağına söz verdi. [92]

Yeni han Revan kalesini tahkim etmekle de meşgul oldu. Kalenin etrafındaki hendek daha da derinleştirildi, şehir ayanlarının mülklerinin olduğu hendeğin diğer tarafında onun duvarlarından da büyük ve dayanıklı bir duvar ördürdü. Kaleye iki ağır top yerleştirdi. Erzak depolarını çoğaltmak ve içini doldurmak amacıyla çeşitli hanlıklardan ve Kars paşalığından erzak aldırdı.[93] Hatta Ahmed han Kars paşası ile dostluk münasebeti kurmak için hediyelerle onun yanına elçi göndermişti.[94] Kısa hâkimiyeti devrinde aldığı tedbirlerle halkın itimadını kazanan Ahmed han salgın hastalığı neticesinde

---

[91] Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası A.Bakıhanov Adına Tarih İnstitutunun Elmi Arşivi (AMEA Tİ EA): İş 7747 (3) ,289; Письмо кн. Цицианова к Мамед кану, от 2-го сентября 1804 года, №364. А.К.А.К., т. ЫЫ, д. 1242, стр.618-619. ,369.

[92] Присоединение восточной Армении к России, сборник до-кументов, т.1, (1801-813). Из-во Академии наук Армянской ССР. Ереван 1972, 369-370.

[93] Присоединение восточной Армении к России, сборник до- кументов, т.1, (1801-813). Из-во Академии наук Армянской ССР. Ереван 1972,s ,380.

[94] Присоединение восточной Армении к России, сборник до- кументов, т.1, (1801-813). Из-во Академии наук Армянской ССР. Ереван 1972, s,376.

Scanned with CamScanner

vefat etti. Bu salgın hastalığı neticesinde yüzlerce insan öldü ve kale garnizonundan 500 kişi bu hastalığa yakalandığı için tedavi amacıyla civar şehirlere ve İran'a gönderilmişti. 17 Ekim 1806'da vefat eden Ahmed Hanın cenazesi Tebriz'e götürülerek defnedildi.[95]

Güney Kafkasya'da Osmanlı Rus İran Türklerinin giriştiği büyük mücadelede ilk etapta kazanan Çarlık Rusyası oldu. Fakat neticede üç İmparatorluk kaybetti. Çarlık SSCB'ye dönüştü. İran'da Türkler stratejik hatalar yaparak bin yıldır yönettikleri İran'ı kaybettiler ve 1925 yılında Farslar iktidara geldiler. Osmanlı devleti yerini Türkiye Cumhuriyeti yönetimine bıraktı. Osmanlı Devleti ile İran Kaçar Türk devleti Rusları Güney Kafkasya'da durdurabilseydi bugün dünya tarihi çok daha farklı olabilirdi. Revan bölgesi güç mücadelesinin merkezi olarak her zamankinden daha çok önem kazandı. Bunu ilk gören Osmanlı Türkleri oldu ve Revan bölgesini koruyabilmek elde tutabilmek için Kars Ardahan Beyazıt bölgesinden sürekli ikmal ve kontrol etmeye çalıştı. Revan'da kurulan Türk beyliği Revan hanlığının kuruluş devri iç karışıklık ve düzensizlik Osmanlı devletinin Kafkasya politikasındaki zorluklar olarak ortaya çıktı.

Revan hanlığı projesi müthiş bir proje olup sağlıklı bir zeminde varlığını sürdürebilseydi bu gün Ermenistan devleti yerine Revan hanlığı devleti varlığını sürdürecekti. İran ve Osmanlı Türkleri Rus yayılmasının ne anlama gelebileceğini kavrayamadılar. Aralarındaki anlamsız çekişmeyi artırarak devam ettirdikleri için çok değil Revan elden çıktıktan sonra yüz yıl geçmeden iki Türk boyu imparatorluklarını kaybettiler.

Kaynakça

Abdullaev, G.B, **Azerbaidzhana v XVIII Veke ı Vzaimaotnoshcnira s Roussie**, Bakü 1965.

Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**,(neşr. Mümin Cevik) İstanbul 1993.

Allen,W.E.D.,Paul M., **1828-1921 Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi**, Ankara 1966.

[95] Письмо к.р.Аршакова к ген.м. Несветаеву, от 21-го октября 1806 года. А.К.А.К, т.ЫЫЫ, д.792, стр.421; Письмо Макинского кана к Джафар-кули кану Койскому, 1806 года. А.К.А.К., т.ЫЫЫ, д.801, стр., 429. ; Присоединение восточной Армении к России, сборник документов, т.1, (1801-813). Из-во Академии наук Армянской ССР. Ереван 1972, s ,380.

Scanned with CamScanner

Armyano-Russkie Otnoşeniya Vo Vtorom Tridçatileii Veka, Sbornik Dokumentov,İzdatelstvo Arm.SSR, Erivan 1978.

"Azerbaycan Türkleri", **Türk Kültürü**, Ankara 1966, yıl V, sayı 54

B.O.A. **Osmanlı Devletiyle Azerbaycan Türk Hanlıklarını Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri**, I-II, Ankara 1992.

Baddeley, J. F., **Rusların Kafkasyayı İstilası ve Şeyh Şamil**, İstanbul 1989.

Bakihanov A. G., **Gulistan-i İram**, Baku 1991.

Baysun, M.C., "Abdülhamit I", **İ.A.**, I, 73-76.

Bournoutson G. A., **Eastern Armenia İn The Last Desades Of Persia Rule 1807-1828 a Politıcıaland Socıaeconomic Study Of The Khanete,** Malibu, 1982.

Budak, Mustafa, "Osmanlı -Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Avrasya Etütleri**, Ankara 1995,cilt I, sayı IV.

Bünyadov, Ziya, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü 1994.

Bünyatov Z. -Memmedov H., **Revan Eyaletinin İcmal Defteri**, Bakı 1996.

Caferoğlu, Ahmet, **Azerbaycan**, İstanbul 1940.

Delili, Hasan Ali, **Cenubi Azerbaycan Hanlıkları** Bakü 1984.

....., **Azerbaycan'ın Güney Hanlıkları (XVIII. asrın ikinci yarısında)**, Bakı 1979.

Demirci, Mustafa, "İKTÂ" إقطاع Kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesi. https://islamansiklopedisi. org.tr/ikta#1

Dia, " Abbas Mirza" (1789-1833) https://islamansiklopedisi.org.tr/abbas-mirza

Efendiyev, Oktay, **Azerbaycan Safevi Devleti**, İstanbul 2018.

Ghaziha, F., **Muahedat-ı Türkmençey**, Tahran 1995.

Gökce, Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul 1979.

Gvosdev, N, "The Russian Empire and the Georgian Orthodokx Church in the Fırst Decades of Imperial Rule,1801-30", **Central Asian Survey**, XIV, 1995.

Huart, Cl, "Abbas Mirza", **İ.A**, I, 16.

..... "Ağa Muhammed Han", **İ.A.**, I, 148.

..... "Kerim Han Zend", **İ.A.**, VI, 588-589.

Işıktan, Sema, **1783-1828 Osmanlı Dağıstan Münasebetleri**, İstanbul 1987.

İnalcık, Halil, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanal Teşebbüsü", **Belleten** XII/46, Ankara 1948.

İsmailov, R., **Azerbaycan Tarihi**, Bakı 1993.

İzzet, Metçiko, **Kafkasya Tarihi**, İstanbul 1330.

Scanned with CamScanner

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul 1984.
Kalantari, Yahya, **Feth-Ali Şah Zamanında Osmanlı İran Münasebetleri**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1976.
Karadeniz, Yılmaz, **İranda Sömürgecilik Mücadelesi ve Kaçar Hanedanı (1795-1925)** İstanbul 2006.
Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, Ankara1987.
....., **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990.
Кубов Е., **Описание достопамятныкъ происшествий в Армении**. СПб. 1811.
Minorsky V., **Tadhkirat-al-muluk, A manuel of Safavid administration (circa 1137) 1725**, London, 1943.
Mirza Adıgüzel Bey, **Karabağname Karabağnameler, I kitab**, Bakı4 1989.
Mirza Cevanşir **Karabağ Tarihi**, Bakü 1989.
Musevi M., **Orta Esr Azerbaycan Tarihine Dair Fars Dilli Belgeler**, Bakı 1977.
Nasir Necmi, **Abbas Mirza,** Bakı, 1993.
Oktay, Hasan, **Revan Hanlığı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1997.
Ögel, Bahattin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Ankara1979.
Ömer Halis, "Rus İran Münasebetleri", **Mecmuayı Askeriye**, S. 58.İstanbul 1341.
ÖZCAN, Azmi, "NÂDİR ŞAH" نادر شاه (ö. 1160/1747) İran'da Avşarlılar hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı (1736-1747). https://islamansiklopedisi.org.tr/nadir-sah--iran.
Pakrevan, Emine, **Abbas Mirza ve Azerbaycan**, Bakü 2008.
Reşitbey İsmailov, **Azerbaycanın Tarihi**, Bakü 1993.
Saferzadeh, Kazem, **XVIII. Yüzyılın Sonlarında Kaçar Hanedanı ve İran Rusya Münasebetleri**, İstanbul 1976.
Sümer, Faruk, **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü** Ankara 1999.
Sümer, Faruk, " Ağa Muhammed Han", **T.D.V.İ.A**, I, 455.
Şabanoğlu, **Azerbaycan Hanlıkları**, Bakü 1926.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri**, Ankara 1994.
Ünver, Süheyl, " Dördüncü Sultan Muradın Revan seferi kronolojisi", **Belleten**, C. XVI, Ankara 1952, ss. 565-576.
Zeynaloğlu C. **Muhtasar Azerbaycan Tarihi**, Bakı 1992.
Алиев Ф.М. **Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в**

Scanned with CamScanner

Азербайджане в первой половине КВЫЫЫ века. Баку 1975.

Араратский Артемий, **Жизнъ Артемия Араратского**, Москва 1981.

Бутков П. Г., **Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 г.г**. СПб. 1869.

Давид Ц. Г., **Краткая история Грузии**, с предисл. К.Н.Бегичева. Тифлис 1893.

Ериванци С.Джанбр, "Из-во Восточной литерату-ры", Москва 1958.

Кикодзе Г. Д., **Ираклий второй**. Изд-во, «Заря Восток», Тблиси 1945.

Кишмишев С. Р., **Покоды Надир шака в Герат, Кандагар, Индию и событя в Персии после его смерти**. Из-во Военно-историческим отд., Тифлис 1889.

Левиатов В.Н. **Очерки из истории Азербайджана в КВЫЫЫ веке**. Из-во АН Азерб. ССР, Баку 1948.

Шопен И., **Исторический памятник состаяния Армянской об ластии в эпоху ее присоединения к Российской империи.** СПБ 1852.

Эсадзе С., **Историческая записка об управлении Кавказом.** Т.1, Тифлис 1907.

Сборник материалов для описания местнотей и племен Кавказа, выпуск 1. Тифлис 1881.

Scanned with CamScanner